

คำนำ

การดำเนินการจัดทำวิจัยเรื่อง การแปรรูปเกลือจากเกลือสินเธาว์ บ้านบ่อโพธิ์ หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก เป็นการดำเนินการวิจัยที่เน้นศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณกาล ประกอบกับเป็นการช่วยผลักดันให้ชาวบ้านสามารถนำความรู้ ความสามารถมาใช้ในการอนุรักษ์ และวางแผนท้องถิ่นของตนเองให้มีความคงอยู่ตลอดไปจนถึงช่วงลูกหลานได้ อีกทั้งข้อมูลความรู้ในบทความวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

ทางคณะผู้จัดทำหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การทำวิจัยเรื่อง “ กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพันปี” จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และผู้ที่ต้องการค้นคว้า อ้างอิงจากภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มากนักน้อย

คณะผู้จัดทำกรวิจัย

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพันปี

บทที่ 1

ประวัติและความเป็นมาของหมู่บ้านบ่อโพธิ์

หมู่บ้านบ่อโพธิ์ เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่มีความสงบสุข การดำเนินชีวิตอยู่กันอย่างเรียบง่าย ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งที่รุนแรง ประกอบสัมมาอาชีพเลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ อาชีพเสริมคือการทำเกลือ หมู่บ้านนี้มีสิ่งที่ไม่เหมือนหมู่บ้านอื่นไม่มีคือ “บ่อเกลือ” ให้ใช้สืบทอดกันมาเป็นพันๆ ปี โดยมีเกลือให้ใช้กันอย่างต่อเนื่อง เพราะผู้คนมีความเชื่อและศรัทธาในขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา

ทำเลและที่ตั้ง

หมู่บ้านบ่อโพธิ์ เป็นหมู่บ้านที่อยู่เหนือสุดของอำเภอนครไทย ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก อยู่ห่างจากตัวอำเภอนครไทย ประมาณ 30 กิโลเมตร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิษณุโลกประมาณ 130 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากแนวเขตอำเภอ ด้านซ้ายจังหวัดเลยประมาณ 15 กิโลเมตร บ้านเรือนตั้งอยู่ตามที่ราบเชิงเขาและที่ราบริมน้ำ มีภูเขาล้อมรอบ มีลำน้ำเพี้ยไหลผ่านหมู่บ้าน

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอด่านซ้ายจังหวัดเลย มีทิวเขาผามุงเป็นแนวกั้นพรมแดน และมีน้ำเพี้ยไหลผ่านหมู่บ้าน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีทิวเขาภูซางหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภูค้อเป็นแนวกั้นพรมแดน

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 14 บ้านป่าบง (น้ำเลา) ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลยางโกลน อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศ หมายถึง ลักษณะอากาศที่มีอยู่ประจำในท้องถิ่นหนึ่ง ในระยะหนึ่ง ที่ยาวนานพอสมควร สามารถบอกลักษณะภูมิอากาศได้จากระดับอุณหภูมิ และ ปริมาณน้ำฝนที่ตกเฉลี่ยในแต่ละช่วง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านบ่อโพธิ์เป็นที่ราบสลับกับภูเขาทำให้ลักษณะของภูมิอากาศของหมู่บ้านมีอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว ในฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนมากนัก อุณหภูมิเฉลี่ย 5-27 องศาเซลเซียส และในฤดูฝนมีฝนตกชุก

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบ สลับเชิงเขา มีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำน้ำเพี้ย

ประชากร

บ้านบ่อโพธิ์มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 207 ครัวเรือน จำนวนประชากร 724 คน แยกเป็นชาย 348 หญิง 376 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 8 พฤษภาคม 2550)

ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติหมายถึง สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและถูกนำมาให้ใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติที่พบในหมู่บ้านคือ ดิน น้ำ ป่า ไม้ และเกลือ ป่าไม้ส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และป่าโปร่ง มีต้นไม้ขนาดใหญ่ กลางและเล็กปะปนอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญเช่น ไม้สัก ประดู่ ไม้แดง ตะแบก ไม้มะเกลือ ไม้มะค่า ไม้เสลา และไม้ไผ่

เกลือ จัดเป็นแร่โลหะ แร่โลหะเป็นแร่ที่เปราะและหักง่ายโปร่งแสง ไม่เป็นตัวนำความร้อนหรือไฟฟ้า เกลือ หรือแร่หินเกลือ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า เกลือแกง เกิดจากการตกตะกอนที่สะสมจากน้ำทะเลบริเวณที่ลุ่มน้ำเค็มหรือที่ติดต่อกับทะเลหรือที่เคยเป็นทะเลมาก่อนดังเช่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

เกลือที่ได้มาจากน้ำทะเลเรียกว่าเกลือสมุทร ส่วนเกลือที่ได้มาจากใต้ดิน เรียกว่าเกลือสินเธาว์ เกลือ (ชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า โซเดียมคลอไรด์ : NaCl)

จากการศึกษาพบว่า ความเค็มในการผลิตเกลือสินเธาว์กับเกลือสมุทรนั้นจะมีระดับความเค็มที่แตกต่างกัน หมายถึงว่า ในน้ำเกลืออีสาน (สินเธาว์) จะมีปริมาณสารละลายชนิดต่างๆ ไม่เท่ากัน และยังแปรปรวนไปมาด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำบาดาลที่ไปละลายเกลือ องค์ประกอบน้ำตั้งต้น และองค์ประกอบเกลือที่อยู่ตรงตำแหน่งที่ถูกละลาย ในขณะที่น้ำทะเล ถือได้ว่ามีองค์ประกอบคงที่ ในเกลือสมุทรจะมีไอโอดีนอยู่มากสำหรับเกลือสินเธาว์จะมีไอโอดีนอยู่ในเกลือน้อยกว่าหรือ ไม่มีเลย คนในสมัยโบราณจึงเป็นโรคคอพอกกันมาก นักวิทยาศาสตร์ นำเกลือธรรมชาติไป

ภาพที่ 1 บ่อเกลือพื้นปี

วิเคราะห์พบว่า เกลือบริสุทธิ์ประกอบด้วยธาตุ สองชนิดได้แก่ โซเดียม มีปริมาณร้อยละ 39.3 คลอรีน มีประมาณร้อยละ 60.7 และอาจมีสารประกอบอื่นเจือปน เล็กน้อย เช่น แคลเซียมซัลเฟต แคลเซียมคาร์บอเนต และแมกนีเซียมคลอไรด์

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

สภาพทางเศรษฐกิจ

ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพจากการทำเกษตรกรรม ทำไร่ข้าวโพด ปลูกถั่วเขียว ปลูกมันเทศ อาชีพเกลือคือทำน้ำปลา หน่อไม้ดอง และรับจ้างทั่วไป

บทที่ 2 บ่อเกลือพันปี

ภาพที่ 2.1 บ่อเกลือพันปี

ประวัติบ่อเกลือพันปี

ชาวบ้านได้เล่าขานกันสืบต่อกันมาเกี่ยวกับบ่อเกลือพันปีว่า บ่อเกลือพันปีเป็นบ่อเกลือธรรมชาติที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล โดยถือกำเนิดจากการที่ชาวเมืองเชียงของประเทศลาว มีงานประเพณีจุดบั้งไฟประจำปี เชื่อว่า บั้งไฟไปตกที่ใดจะเป็นบ่อเกลือที่นั่น ในการทำบั้งไฟใช้ต้นโพธิ์ทำ ครั้งหนึ่งได้มีการจุดบั้งไฟซึ่งได้ตกลงมากลางลำน้ำเพี้ยดำที่พุ่งลงเป็นดำนปลายลง บั้งไฟกลงไปในดินวัดได้ประมาณ 12 ตาพะอง เกิดอัศจรรย์ขึ้นน้ำที่อยู่ในโพรงต้นโพธิ์มีรสเค็มไหลออกมาตลอดทั้งปีไม่มีแห้ง ชาวบ้านจึงนำมาประกอบอาหารและตั้งชื่อบ่อน้ำเค็มนี้ว่า “บ่อโพธิ์”

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

บ่อเกลือพื้นปี ถูกตั้งชื่อขึ้นในสมัยพ่อขุนบางกลางท่าวเจ้าเมืองบางยาง (นครไทยในปัจจุบัน) ได้ยกทัพไปตีเมืองขอมเพื่อขยายอาณาเขตให้กว้างขวางขึ้น เมื่อพาไพร่พลเดินทางมาถึงบ้านบ่อโพธิ์

ภาพ 2.2 บ่อเกลือพื้นปี

จึงหยุดพักและตั้งทัพที่บ้านบ่อใต้ที่ผาประตูเมือง ทหารออกมาหาเสบียงอาหารตามหมู่บ้านพบบ่อน้ำที่ใสสะอาดที่ใช้ต้นโพธิ์ทำเป็นวงบ่อ เมื่อตักขึ้นมาชิมพบว่ามีรสเค็ม จึงตัดกระบอกไม้ไผ่นำไปกราบทูลพ่อขุนบางกลางท่าวได้ชิมน้ำ และได้สั่งให้ทหารตมน้ำในกระโถที่วางบนกันเซา (หิน 3 ก้อนทำเป็นเตา) ปรากฏว่าน้ำนั้นตกผลึกเป็นเมล็ดเกลือสีขาว ใช้ประกอบอาหารให้มีรสเค็มได้ใช้เป็นเสบียงอาหารไปรบกับขอมที่กรุงสุโขทัย เผยแพร่ให้ผู้คนทั่วไปได้รู้และตั้งชื่อว่าบ่อเกลือพื้นปี เมื่อยกทัพกลับมีทหารกลุ่มหนึ่งตั้งรกรากและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ทำเกลือขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่ใช้ดำรงชีวิตประจำวัน และกลายเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านบ่อโพธิ์

ประเพณีสำคัญของหมู่บ้านบ่อโพธิ์ที่เกี่ยวกับบ่อเกลือพื้นที่

วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความผูกพันกับบ่อเกลือมานับเป็นพันๆปี ชาวบ้านบ่อโพธิ์มีการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการต้มเกลือเพื่อใช้ประกอบอาหาร ทำเกลือเพื่อแลกข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านบ่อโพธิ์เชื่อว่า บ่อเกลือที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีเจ้าปู่คอยปกปักรักษาเพื่อแสดงความเคารพต่อเจ้าปู่ ผู้ที่เข้าไปในบริเวณบ่อเกลือ (บริเวณ 5 เมตรห่างจากบ่อเกลือ) จะถูกห้ามสวมรองเท้า ห้ามสวมหมวก ห้ามแต่งสีแดง(เพราะถือไม่เป็นมงคล) ห้ามใช้นิ้วแต่น้ำเกลือในบ่อแล้วบ้วนน้ำลายลงในบริเวณบ่อ ห้ามสังน้ำมูก

พิธีบวงสรวงบ่อเกลือ (เปิดบ่อเกลือพื้นที่)

พิธีบวงสรวงเจ้าปู่บ่อเกลือเป็นพิธีแรกของปี พิธีนี้เป็นการขอให้เจ้าปู่เปิดบ่อเกลือ เพื่อจะได้นำน้ำเกลือมาต้มทำเกลือนั่นเอง การต้มเกลือนี้กระทำกันได้เฉพาะช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยวจนถึงต้นฤดูฝน (เดือนธันวาคม – เมษายน) เนื่องจากเป็นช่วงที่ชาวบ้านว่างจากการเก็บเกี่ยวพืชไร่ และเป็นช่วงที่น้ำในลำน้ำเพียงลด ชาวบ้านสามารถตักน้ำเกลือในบ่อซึ่งอยู่กลางลำน้ำได้ บ่อเกลือนี้อยู่ในลำน้ำเพียง ขณะเดียวกันก็พัดพาเอาดินโคลน กิ่งไม้ใบหญ้าลงไปบ่อเกลือด้วย เมื่อจะต้มเกลือก็จะทำพิธีเปิดบ่อเกลือพิธีกรรมมีหลายขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เจ้ากวนจะประกาศไปตามบ้านเรือนในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนว่า ปีนี้จะมีพิธีบวงสรวงปู่เจ้าวันใด การกำหนดวันบวงสรวงจะขึ้นอยู่กับการทรง (การทรงหมายถึง การนั่งสมาธิบวงสรวงเจ้าปู่ให้มาบอก) และจะใช้เงินเพื่อเตรียมซื้อเครื่องบวงสรวงครบครันละ 10 บาท ปัจจุบันนี้ไม่กำหนดแล้วแต่ศรัทธาของแต่ละครอบครัว

ขั้นที่ 2 เมื่อชาวบ้านทราบ วันรุ่งขึ้นก็จะนำเงินมามอบให้ที่บ้านเจ้ากวน ครั้วเรือนละ 10 ทุกครั้วเรือนก็จะนำเงินมาให้ด้วยความสมัครใจ เพราะเขาเชื่อกันว่าเป็นบัญชาของเจ้าปู่ หากไม่ให้ก็จะเกิดภัยพิบัติแก่คนในครอบครัว สำหรับเครื่องบวงสรวงที่เจ้ากวนจะต้องเตรียมมีดังนี้

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นที่

- 1) หัวหมู 2 หัว
- 2) เหล้าขาว 2 ขวด
- 3) แป้งฝุ่น 2 กระป๋อง
- 4) น้ำมันใส่ผม 2 ขวด
- 5) เงิน 200 บาท

ขั้นที่ 3 ในเช้าของวันนัดหมาย สมาชิกของครัวเรือนคนใดคนหนึ่งจะนำเครื่องไหว้หรือดอกไม้สีขาว 2 ดอก เทียนเหลือง 2 เล่ม มาวางรวมกันที่บ้านของเจ้ากวน (บ้านของนายเจริญ จันตัน) ซึ่งจะมีรองเท้าเจ้ากวน เรียกว่า กวนจ้ำ หรือ หมอข้าวจ้ำ คณะกรรมการหมู่บ้านคอยรวบรวมลงถาดใบใหญ่ 2 ชุด พร้อมเครื่องเซ่นที่เจ้ากวนเตรียมไว้ ชาวบ้านเมื่อนำดอกไม้และเทียนมาให้แล้วจะอยู่ร่วมพิธีหรือไม่ก็ได้ การเซ่นไหว้มี 3 จุด

จุดที่ 1 เมื่อเตรียมเครื่องเซ่นครบ 2 จุด เจ้ากวนพร้อมด้วยกวนจ้ำและบริวารถือเครื่องเซ่น 1 ชุด ลงจากบ้านไปศาลเพียงตาท้ายบ้าน (ตั้งอยู่บ้านของเจ้ากวน) ต่อจากนั้นกวนจ้ำ จะเป็นคนกล่าวคำขอจ้อเจ้าปู่ เป็นภาษาพื้นบ้านว่า “วันที่พวกพี่น้องลูกหลานได้พากันมาเซ่นไหว้เจ้าปู่ ขอให้เจ้าปู่เปิดบ่อโดยสะดวกอย่าได้มีอันเป็นไปขอให้มีน้ำเกลือหลาย ๆ อย่าได้หมดสิ้นให้ลูกหลานอยู่ดีกินดี อย่าให้เจ็บ อย่าให้ไข้ ลูกหลานก็จะฮั้วทุกวัน..”

ทุกคนที่ไปด้วยจะนั่งยอง ๆ โดยมีได้ส่งเสียงแต่ประการใด ปล่อยให้เจ้ากวนพูดแต่ผู้เดียว เมื่อพูดจบบริวารก็จะยกเครื่องเซ่นกลับขึ้นบ้านเจ้ากวนแล้วเปลี่ยนเครื่องเซ่นชุดที่ 2 ลงมาเพื่อไปยังจุดที่ 2

จุดที่ 2 เป็นจุดที่อยู่บนเชิงเขา ห่างจากหมู่บ้านขึ้นไปบนภูเขา ประมาณ 100 เมตรมีศาลเพียงตาอยู่ใกล้ต้นไม้ 3 ศาลเมื่อขบวนมาถึงกวนจ้ำก็จะปฏิบัติและกล่าวคำขอเหมือนเดิม เช่นเดียวกับจุดท้ายบ้าน จุดที่ 1 จากนั้นก็เคลื่อนขบวนไปจุดที่ 3 โดยใช้เครื่องเซ่นชุดเดิม

จุดที่ 3 เป็นจุดสุดท้าย อยู่ห่างจากบ่อเกลือไปประมาณ 25 เมตรมีศาลเพียงตาอยู่ 1 ศาลเมื่อขบวนมาถึงก็ปฏิบัติเช่นเดิม

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

เมื่อกวนจำพุดจบ เจ้ากวนก็จะเดินไปหยิบกระป๋องแป้งฝุ่นโรยแป้งใส่ดอกไม้และเทียนที่ยกมาต่อจากนั้นจะใช้แป้งผัดหน้าตนเองแล้วยื่นต่อให้กวนจำผัดหน้าตนเองแล้วยื่นต่อให้บริวารและคนอื่นๆ

จากนั้นเจ้ากวนก็จะหยิบน้ำมันใส่ผมใส่ให้ตนเองแล้วยื่นให้กวนจำและบริวารคนอื่นๆต่อไป

ของสองอย่างนี้ชาวบ้านเชื่อว่าหากใครได้ใช้จะเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ในพิธีจุดที่ 3 นี้นอกจากเพื่อบูชาเจ้าปู่แล้วยังเป็นการบอกกล่าวให้เจ้าปู่รู้ว่าลูกหลานจะมาทำการกวดบ่อ (ขุดบ่อ)

ขั้นที่ 4 กวดบ่อ

กวดบ่อ กวด เป็นภาษาอีสาน หมายถึงกวาด ดังนั้น กวดบ่อ หมายถึง การทำความสะอาดบ่อหรือขุดบ่อนั่นเอง

เนื่องจากบ่อเกลืออยู่ในลำน้ำเพี้ย ในช่วงฤดูฝนน้ำจะท่วมบ่อเกลือทำให้ดินที่ถูกน้ำพัดมาตกทับถมลงในบ่อเกลือทำให้ไม่สามารถนำน้ำเกลือออกมาต้มได้ เมื่อถึงปลายฤดูหนาวย่างเข้าฤดูร้อน ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันขุดดินออกจากบ่อเกลือโดยเมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงเจ้าปู่ ณ จุดที่ 3 แล้ว เจ้ากวนก็จะสั่งให้ชาวบ้านช่วยกันขุดเอาทรายและดินที่อัดแน่นอยู่ในบ่อเกลือขึ้นมา

ในการกวดบ่อนี้สามารถกระทำได้ทั้งชายและหญิง ดังนั้นในตอนขุดบ่อ ชาวบ้านช่วยกันขุดดินมากันน้ำซึ่งไหลเป็นลำธารไม่ให้น้ำไหลเข้าไปในบ่อ ชายฉกรรจ์ขุดดินออกจากบ่อโดยขุดลึกลงไปประมาณ 1 ช่วงคน จะมีน้ำเกลือออกมาจะนำถังตักน้ำเกลือผสมดินออกมาเรื่อยๆ โดยเททิ้งลงในลำธารการกวาดบ่อจะกวาดจนถึงพื้นที่เป็นหินลาดอยู่ใต้บ่อซึ่งมีความลึกมากขนาด "สุดล่ำไม้ไผ่ 12 ตา "

เมื่อกวาดบ่อถึงพื้นหิน จึงยุติการกวาดบ่อ น้ำเกลือที่สะอาดจะซึมออกมาเรื่อยๆจนเต็มวงบ่อ น้ำเกลือจะมีรสเค็มจัดเมื่อเสร็จพิธีบวงสรวงชาวบ้านก็เริ่มตักน้ำเกลือไปต้มเพื่อทำเกลือต่อไป

ในขณะที่ตักน้ำเกลือก็จะเข้าคิวใครมาก่อนก็ตักก่อน ในขณะที่ตักน้ำเกลือก็ห้ามถกเถียงหรือทะเลาะกัน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าถกเถียงทะเลาะกัน

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพันปี

น้ำเกลือจะไม่ออก หรือถ้าออกก็จะเป็นสีขุ่นแดง แสดงว่าเจ้าปู่ไม่พอใจและจะต้องทำพิธีขอขมา

ประเพณีบุญเดือนเจ็ดหรือบุญปราสาทผึ้ง

ชาวบ้านบ่อโพธิ์จะจัดงานนี้ขึ้นในวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 7 หลังจากที่มีการต้มเกลือใกล้เสร็จสิ้นฤดูกาล เพราะเมื่ออย่างเข้าฤดูฝนน้ำในลำน้ำเพี้ยจะไหลเข้าสู่บ่อเกลือ ลักษณะของงานเป็นงานประเพณีประจำปีที่ชาวบ้านบ่อโพธิ์ถวายเจ้าหลวง หันห้าว (ท่านท้าว) แม่น้อย และนางเอย เพื่อเป็นการขอขอบคุณที่ให้น้ำเกลือ

พิธีจะเริ่มที่บ้านเจ้ากวน โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะนำขี้ผึ้ง มารวมกัน เพื่อสร้างเป็นต้นผึ้งมา 1 ต้น ชาวบ้านที่สูงอายุทั้งชายและหญิงจะแต่งกายด้วยชุดขาว-แดง เรียกว่านางรำและคนทรง ต่อจากนั้นทั้งหมดจะพร้อมใจกันแห่ต้นผึ้งจากบ้านเจ้ากวนไปยังวัดบ้านบ่อโพธิ์ (ต้องเป็นวัดนี้เท่านั้น วัดอื่นไม่ได้) เมื่อถึงวัดจะแห่รอบศาลาวัด 3 รอบ (วนขวา) พร้อมกันนั้นพวกนางรำและคนทรงจะพ้อนรำตามขบวนต้นผึ้งไปจนครบ 3 รอบ แล้วนำต้นผึ้งไปตั้งไว้บนศาลาวัดซึ่งนิมนต์พระ 6 รูป มาสวดอาหารแล้วแต่ชาวบ้านจะนำมาใส่บาตรทำบุญเข้า ไม่มีเพล กลางคืนจะมีงานรื่นเริงตามอัธยาศัย

ประเพณีเลี้ยงเจ้าปู่หรือประเพณีเลี้ยงหอ (ปิดบ่อเกลือพันปี)

ประเพณีนี้จัดขึ้นหลังจากที่หยุดทำเกลือแล้ว ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 8 เนื่องจากน้ำในลำน้ำเพี้ยไหลลงในบ่อเกลือ ไม่สามารถนำน้ำเกลือมาต้มเป็นน้ำเกลือได้ ประกอบกับการทำไร่เสร็จสิ้นกำลังอยู่ในระหว่างรอผลผลิต ชาวบ้านจึงว่างจากการทำงานจึงพร้อมใจกันจัดงานนี้ขึ้นเรียกอีกอย่างว่า “ประเพณีเลี้ยงหอ”

พิธีจะเริ่มที่บ้านเจ้ากวน โดยผู้สูงอายุที่มีความสามารถในการทำบายศรีช่วยกันทำจนเสร็จ จากนั้นเจ้ากวนจะเป็นผู้นำชาวบ้านขึ้นไปยังศาลซึ่งเรียกว่า “ศาลเจ้าปู่” อยู่ ณ บริเวณศาลเพียงตาบนเชิงเขา เพื่อถวายบายศรีแก่เจ้าปู่ ในบายศรีจะบรรจุข้าวตอกดอกไม้ ข้าวดำ ข้าวแดง ประเพณีนี้ใช้เวลาไม่นาน และส่วนมากจะมีแต่ผู้สูงอายุเท่านั้น ที่มาร่วมพิธี

บทที่ 3

การทำเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปีหมู่บ้านบ่อโพธิ์

การทำเกลือสินเธาว์เป็นอาชีพหลักของชาวบ้านบ่อโพธิ์มาตั้งแต่อดีตตั้งปรากฏว่า ในปีพุทธศักราช 2467 หมู่บ้านนี้มีประมาณ 40 หลังคาเรือน สามารถผลิตเกลือได้ 2,000 หาบ ชาวบ้านจะนำเกลือไปขายยังเมืองต่างๆ อาทิ ล่มสัก เมืองเลย นครไทย แม้ในพุทธศักราช 2539 ชาวบ้านบ่อโพธิ์สามารถผลิตเกลือได้ประมาณ ปีละ 30,000 หาบ นำเกลือที่ผลิตได้มาแลกข้าวที่หมู่บ้านนาตาดี กกม่วง ทำหินลาดของอำเภอ นครไทย

วิธีการต้มเกลือและทำเกลือ

วิธีการต้มเกลือ เป็นเทคโนโลยีที่ชาวบ้านทำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย

อุปกรณ์ในการต้มเกลือ

1. เตาต้มเกลือ เป็นเตาที่ชาวบ้านทำขึ้นมาแบบง่ายๆ โดยใช้ไม้ไผ่หรือไม้อื่นๆ มาสับเป็นฟากแล้วนำดินมาปั้นเป็นรูปเตาซึ่งนิยมทำเป็น 2 เตานั้นเป็นรูปแบบที่ทำการมาแต่โบราณและใช้สืบต่อกันมาจนในปัจจุบัน
2. ฟืน ไม้ไผ่ที่ใช้ในการต้มเกลือ นำมาจากบริเวณรอบๆ หมู่บ้าน

รูปที่ 3.1 เตาต้มเกลือ

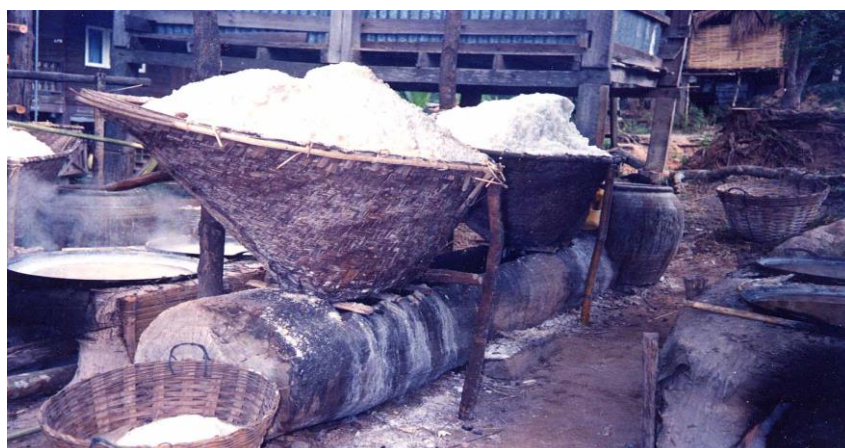
กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นที่

3. **บาก** เป็นภาชนะซึ่งมี ลักษณะปากกว้างก้นแหลมใช้สำหรับใส่เกลือต้มเคี่ยว จนตกผลึกเป็นเม็ดเกลือ จึงค่อยๆ ตักส่วนที่เป็นเกลือออกใส่บาก ให้น้ำไหลลงรูด้านล่างจนกว่าเกลือจะแห้ง
4. **รางไม้** ใช้สำหรับรองน้ำเกลือที่ไหลออกจากบากน้ำเกลือในรางนี้สามารถนำไปต้มเป็นเกลือใหม่ได้
5. **เปลือกไม้จะเข้** เป็นเปลือกไม้ที่ใส่ไว้ในกระทะขณะต้มเกลือเพื่อทำให้เกลือตกผลึกจับตัวกันเป็นก้อน หรือเป็นเม็ดเกลือง่ายขึ้น
6. **กระชอน** ใช้สำหรับตักเกลือใส่ภาชนะคือ บาก
7. **กระทะ** เป็นกระทะใบกว้างขนาดใหญ่ใช้ต้มเกลือ

ขั้นตอนและวิธีการต้มเกลือ

ขั้นตอนการต้มเกลือมีดังนี้

1. ตักเกลือจากบ่อมาใส่โอ่งทิ้งไว้ให้ตกตะกอนประมาณ 1 คืน
2. นำน้ำใสที่ตกตะกอนแล้วใส่ในกระทะ ทำการต้มน้ำและหยดไอโอดีนเพื่อเพิ่มปริมาณให้กับเกลือสินเธาว์ เคี่ยวทั้งกลางวันและกลางคืนครั้งละ 2 กระทะ คอยเติมฟืนในเตาให้มีความร้อนตลอดเวลา เคี่ยวไปเรื่อยๆจนกว่าเกลือจะตกผลึก
3. นำน้ำที่ต้มเทใส่ตะแกรงหรือกระทงรองด้วยโอ่งข้างล่าง น้ำจะรั่วไหลลงโอ่ง ส่วนบนกระทงจะมีการจับเป็นซากเกลือและน้ำในโอ่งสามารถนำไปใส่กระทะต้มอีกครั้งได้
4. เกลือที่ได้ในตะแกรงหรือกระทงนำมาบรรจุถุง

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

รูปที่ 3.2 บกกเกลือ

การจำหน่ายในปีหนึ่งๆ ชาวบ้านจะผลิตเกลือได้ประมาณ 2,000 หาบ หรือครอบครัวละประมาณ 20,000 บาท โดยใช้ระยะเวลาทำเพียง 2-3 เดือน คือประมาณเดือนมกราคม – เมษายน หรือจนกว่าฝนจะตก และไม่สามารถผลิตเกลือได้

ประโยชน์ที่ได้รับจากการทำเกลือ

เป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน เนื่องจากการทำเกลือเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านประโยชน์จากการทำเกลือมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงได้แก่ การต้มเกลือเพื่อการบริโภคและจำหน่าย ประโยชน์ทางอ้อมคือ การทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคีและมีวินัย ในชุมชน

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นปี

การสนับสนุนของหน่วยงานราชการต่อกิจกรมบ่อเกลือ

เมื่อปี พ.ศ. 2533 ชาวบ้านได้รวมตัวกันขึ้นในรูปแบบของกองทุนเกลือ ซึ่งในปีนั้น มีทุนดำเนินการ 1,200 บาท มีสมาชิกคือผู้ที่เป็นผู้ประกอบการต้มเกลือ สมาชิกทุกคนจะเก็บเกลือไว้ที่กองทุนเพื่อรอการจำหน่ายรวมกันเพื่อสามารถต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลางได้ จากการดำเนินงานดังกล่าว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องผสมเกลือกับสารไอโอดีนให้ 1 เครื่อง และเมื่อปี พ.ศ.2537 องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก สนับสนุนวัสดุเป็นจำนวนเงิน 97,350 บาท

ปัญหาที่พบในการทำเกลือ

จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านผู้ประกอบอาชีพในการทำเกลือนั้นมีปัญหาที่พบขณะกำลังดำเนินการดังนี้ คือ

1. ขาดแคลนไม้ฟืนเชื้อเพลิง เนื่องจากการทำเกลือนั้น ต้องใช้ไม้ฟืนเชื้อเพลิง ซึ่งปัจจุบันหายากมากขึ้น
2. ขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับจัดหาวัสดุอุปกรณ์ เช่น กระทะ ซึ่งต้องเปลี่ยนบ่อย เพราะความเค็มของเกลือ ทำให้เกิดการกร่อนและความร้อนจากไฟทำให้ชำรุดเร็ว
3. ไม่มีตลาดรองรับ เนื่องจากผู้บริโภคส่วนมากมักไม่ค่อยนิยมบริโภคเกลือสินเธาว์แต่หันไปบริโภคน้ำปลาหรือเกลือสมุทรแทน

แนวทางการแก้ไขปัญหา

1. เปลี่ยนเชื้อเพลิงจากการใช้ฟืนมาเป็น ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากขังข้าวโพดซึ่งเป็นวัสดุเหลือใช้มาใช้ประโยชน์ได้โดยใช้ควบคู่กับเตาประหยัดพลังงานซึ่งจะให้ความร้อนสูงกว่าและประหยัดเชื้อเพลิงมากกว่า
2. ขอสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดทำเตารูปแบบใหม่
3. หาตลาดรองรับให้กับกลุ่ม

กลุ่มแปรรูปเกลือสินเธาว์จากบ่อเกลือพื้นที่

4. เปลี่ยนรูปแบบการจัดทำผลิตภัณฑ์ให้ดูน่าใช้ยิ่งขึ้น เช่น บรรจุภัณฑ์ที่สะอาด และรูปทรงที่ทันสมัย แต่ยังคงความเป็นวัฒนธรรมไว้
5. ส่งเสริมให้มีอาชีพอื่นที่ใช้เกลือเป็นส่วนประกอบ เพราะจะได้มีการผลิตสองอย่างไปด้วยกันและใช้วัตถุดิบในพื้นที่ เช่นการผลิตเครื่องสำอาง ที่มีส่วนผสมของเกลือ การถนอมอาหารที่มีส่วนประกอบของเกลือ เช่น การทำปลาร้าอเนกมัย ผักกาดดอง หน่อไม้ดอง น้ำพริก หรือข้าวเกรียบ ซึ่งวัตถุดิบบางอย่างสามารถหาได้ในท้องถิ่นเอง

ทุกวันนี้ ความศรัทธา ความเชื่อของการดำเนินวิถีวัฒนธรรมของตนเองเริ่มเสื่อมถอยลงไป ศรัทธาอันแรงกล้ายังคงไว้แต่กลุ่มคนผู้สูงอายุในชุมชนการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในชุมชน จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในอันจะเป็นส่วนในการผลักดันให้เกิดแรงศรัทธา ในวัฒนธรรมของตนเองกับผู้คนทุกท่านทุกวัยเพื่อให้เกิดการสืบทอดและคงอยู่ในวิถีวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตอย่างยาวนานและยั่งยืน

ธรณีวิทยาของการเกิดบ่อเกลือพื้นปี

พื้นผิวต่างๆ ของโลกในที่ต่างๆ กันจะมีลักษณะแตกต่างกัน บางแห่งเป็นพื้นน้ำ บางแห่งเป็นพื้นดิน บางแห่งเป็นภูเขาและป่าทึบ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวนี้นล้วนเป็นลักษณะของพื้นผิวของเปลือกโลกทั้งสิ้น เปลือกโลกคือส่วนที่เป็นของแข็งของโลกซึ่งประกอบด้วยหินชนิดต่างๆ ที่มีความแข็ง การเกาะตัว และการยอมให้น้ำซึมผ่านต่างๆ กัน

เปลือกโลกเกือบทั้งหมดประกอบขึ้นด้วย หินที่ยังคงสภาพเดิมตั้งแต่แรกกำเนิดของมัน และไม่มีการเคลื่อนที่จากแหล่งกำเนิดเรียกหินดาน หินดานโดยทั่วไปจะอยู่ในระดับลึก นอกจากหินตออบนจะสึกกร่อน ทำให้หินดานโผล่พื้นผิวดิน เรียกหินโผล่ถัดจากชั้นหินดานขึ้นมาเป็นชั้นของหินดานที่แตกปรักหักพัง บางแห่งมีผงดินปนเล็กน้อย ถัดขึ้นมาตออบนสุดได้แก่ชั้นหินผุ กร่อนสลายตัวเป็นผงเล็กๆ กลายเป็นแร่อีกครั้งหนึ่ง ส่วนใหญ่ได้แก่ แร่ดินเหนียว ซึ่งผ่านกระบวนการต่างๆ บนผิวโลก ผสมกับอินทรีย์วัตถุและอื่นๆ กลายเป็นดิน ที่ปกคลุมอยู่ชั้นบนสุดของส่วนที่เป็นพื้นดิน

สำหรับ “หิน” หินคือของแข็ง ที่ประกอบด้วยแร่ตั้งแต่หนึ่งชนิดขึ้นไป แร่คือสารเคมีที่ประกอบด้วยธาตุตั้งแต่หนึ่งชนิดขึ้นไป โดยมีสัดส่วนคงที่ เช่น แร่ควอตซ์ ประกอบด้วยธาตุซิลิกอน และธาตุออกซิเจน แร่บางชนิดประกอบด้วยผงธาตุชนิดเดียว เช่น แร่ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว กล่าวสรุปได้ดังนี้คือ

ธาตุ + ธาตุ -----> แร่
 แร่ + แร่ -----> หิน
 หินผุกร่อน + อินทรีย์วัตถุ -----> ดิน

หินแบ่งตามวิธีการกำเนิดได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ **หินอัคนี** เป็นหินที่เกิดจากการแข็งตัวของหินที่หลอมเหลว หรือหินหนืด เมื่อหินแข็งตัวถูกหลอมรวมกันเป็นของเหลวภายใต้ความร้อนและกดดันสูง หินหลอมละลายบางส่วนจะถูกดันขึ้นมาตามรอยแยกของเปลือกโลก หินหลอมละลายดังกล่าวออก

จากช่องภูเขาไปเรียกว่า “ลาวา” เมื่อลาวาปะทะกับอากาศจะเป็นตัวลงกลายเป็นหิน
อัคนี ตัวอย่างของหินอัคนีมีดังนี้

- 1) หินแกรนิต เป็นหินผลึกโต เนื้อหยาบ ส่วนใหญ่มีสีจาง ขาวซีด แต่
บางครั้งมีสีชมพูหรือสีเทา
- 2) หินบะซอลต์ เป็นหินที่สีคล้ำ ไม่แวววาว แข็ง ทนทานต่อการผุพัง
สึกกร่อน
- 3) หินอบซิเดียน เป็นหินที่มีเนื้อละเอียดมาก มีสีดำเป็นมันวาว
- 4) หินพัมมิช เป็นหินที่มีรูพรุนมาก เนื่องจากมีฟองอากาศเล็กมาก ๆ
แทรกอยู่จำนวนมาก มีน้ำหนักเบา ลอยน้ำได้

หินแปร หินที่เกิดจากการเปลี่ยนรูปร่าง และส่วนประกอบทางเคมีของแร่หิน
เดิมภายใต้ความกดดันและอุณหภูมิสูง แต่ยังไม่ถึงกับหลอมเหลวเป็นหินหนืด หิน
แปรเป็นหินที่แปรสภาพจากหินอัคนีหรือหินตะกอนเนื่องจากความกดดันและการ
เคลื่อนที่ของเปลือกโลก ตัวอย่างของหินแปรมีดังนี้

- 1) หินอ่อน เป็นหินที่แปรสภาพมาจากหินปูน มีเนื้อละเอียดมีสีขาวหรือสีอื่น ๆ
- 2) หินชนวน เป็นหินที่มีเนื้อละเอียด มีสีเทาแกมน้ำเงินดำเกิดจากการแปร
สภาพของหินดินดาน
- 3) หินไนส์ เป็นหินที่แปรสภาพมาจากหินแกรนิต เนื้อแน่น และแข็งมีสีเข้ม
และจางสลับกัน

หินชั้นหรือหินตะกอน หินที่ได้จากการสะสมของเศษหินที่เกิดจากการสึก
กร่อน ของหินต่าง ๆ บนผิวโลก เช่น หินอัคนี หินแปร หรือตัวหินตะกอนเอง ตะกอน
เหล่านี้มีทั้งที่คงสภาพของหินเดิมและที่เป็นแร่ชนิดใหม่ที่เกิดจากการสึกกร่อนของ
หินต่าง ๆ หรือที่ได้จากซากของอินทรีย์วัตถุ ตัวอย่างของหินชั้นหรือหินตะกอนมีดังนี้

- 1) หินศิลาแลง เป็นหินที่เกิดจากการผุสลายของหินอัคนี มีสีน้ำตาล
ดำ มีลักษณะขรุขระ
- 2) หินทราย เป็นหินที่ประกอบด้วยเม็ดทรายเล็ก ๆ เกาะกันแน่นจน
เป็นหินมีสีหลายสีต่างกันไป เช่น สีเทา สีดำ หรือสีน้ำตาลปนแดง
และมักพบซากพืชซากสัตว์โบราณอยู่ด้วยเสมอ

- 3) หินปูน เป็นหินที่มีเนื้อแน่นละเอียด อาจมีสีขาว สีเทา สีชมพู หรือ สีดำ เกิดจากการสะสมตัวของโคลน ซึ่งทับถมกันเป็นเวลานานๆ
- 4) หินดินดาน เป็นหินเนื้อละเอียดประกอบด้วยหินเหนียวสีเทาหรือดำ
- 5) หินเกลือแร่ จัดว่าเป็นหินชั้นประเภทหนึ่ง ได้จากการตกผลึกของแร่เกลือจากน้ำทะเลที่มีความเค็มสูงมักจะพบกับชั้นของดินยิปซัม และหินเกลือ สลับกับชั้นหินปูน หินทราย หรือหินดินดานหลายแห่ง

ในพื้นที่หลายแห่งในภาคอีสานของไทย มีแร่หินเกลือพบอยู่ สลับกับหินทราย และหินโคลนสีแดงในระดับลึกตั้งแต่ 50 – 450 เมตร แร่เกลือหินดังกล่าวเกิดมาเมื่อประมาณ 100-150 ล้านปีที่แล้ว ดดยการตกผลึกจากน้ำเค็มที่ถูกปิดกั้นให้มีความเข้มข้นมากขึ้น แล้วน้ำระเหยไปตกผลึกเป็นเกลือในบริเวณแอ่งสะสมตัว ในอดีตแร่ที่เป็นองค์ประกอบหลักของแร่เกลือหิน ได้แก่ เฮไลต์ ซึ่งประกอบด้วยธาตุโซเดียม และคลอรีน แร่เกลือหินมีรสเค็ม ส่วนใหญ่สีใสหรือขาวขุ่น ละลายน้ำได้ดี ทำให้น้ำใต้ดินในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรสกร่อยหรือเค็มไป เนื่องจากชั้นหินเกลือถูกน้ำใต้ดินละลายออกมานั่นเอง